

FAYZIYEVA GULCHIROY

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
tayanch doktoranti

BADIIY ASARLAR ORQALI TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya. Mazkur maqolada badiiy asarlar asosida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta‘lim tizimida tanqidiy fikrlash kompetensiyasi talabalarning mustaqil fikr yuritishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, turli nuqtai nazarlarni solishtirishi va asoslangan xulosalar chiqarishida muhim omil sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, badiiy matnlar talabalarning analitik, interpretativ va refleksiv tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Tadqiqot davomida adabiy asarlarni close reading, reader-response, munozara, debat, drammatizatsiya va refleksiv yozuv kabi metodlar asosida o‘qitish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, maqolada badiiy asarlardagi konflikt, obraz, ramz va ijtimoiy muammolarni tahlil qilish orqali talabalarning mantiqiy va tanqidiy tafakkurini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ metod hamda interfaol texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: interpretativ kompetensiya, germeneytik tahlil, reader-response nazariyasi, refleksiv pedagogika, diskursiv tahlil, kognitiv-estetik yondashuv

Abstract. This article examines the pedagogical and methodological foundations of developing critical thinking competence among future English language teachers through literary works. In contemporary education, critical thinking competence is regarded as one of the essential components of professional training, as it enables students to analyze information independently, compare different perspectives, evaluate arguments critically, and make well-reasoned decisions. From this perspective, literary texts serve as an effective tool for fostering students' analytical, interpretative, and reflective thinking skills. The study highlights the educational potential of literary works when taught through such approaches as close reading, reader-response activities, discussions, debates, dramatization, and reflective writing tasks. Particular attention is paid to the analysis of conflicts, characters, symbols, and social issues represented in literary texts, which contribute to the development of students' logical and critical reasoning abilities. Furthermore,

the article explores the didactic opportunities of competence-based education, communicative approaches, and interactive technologies in literature teaching. The findings of the research demonstrate that interactive classroom activities organized around literary texts encourage students to think actively, formulate independent conclusions, and defend their viewpoints with convincing arguments.

Keywords: interpretative competence, hermeneutic analysis, reader-response theory, reflective pedagogy, discursive analysis, cognitive-aesthetic approach.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim paradigmasida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish oliy ta‘lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Globalizatsiya, axborot oqimining keskin ortishi hamda jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar bo‘lajak mutaxassislardan nafaqat kasbiy bilimlarga ega bo‘lishni, balki ma‘lumotlarni tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni qiyoslash, asoslangan xulosalar chiqarish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishni ham talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, badiiy asarlar asosida ta‘lim tashkil etish talabalarning analitik, interpretativ va refleksiv tafakkurini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Badiiy adabiyot inson ruhiyati, ijtimoiy muammolar, axloqiy ziddiyatlar va madaniy qadriyatlarni o‘zida aks ettiruvchi estetik hodisa sifatida talabalarning chuqur mushohada yuritishiga imkon yaratadi. Ayniqsa, ingliz tili ta‘limida badiiy matnlardan foydalanish o‘quvchilarning til kompetensiyasi bilan bir qatorda tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil va mustaqil interpretatsiya qilish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Badiiy matnlarning ko‘p qatlamli ma‘noga egaligi, obrazlar tizimi, ramziy ifodalar hamda yashirin g‘oyalarni anglash jarayoni talabalardan faol intellektual yondashuvni talab qiladi. Natijada ular matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish, dalillangan fikr yuritish hamda muallif pozitsiyasini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Hozirgi davrda close reading, reader-response, refleksiv o‘qitish, munozara va debat texnologiyalari kabi zamonaviy metodlarning adabiyot ta‘limiga integratsiyalashuvi talabalarning faol o‘quv faoliyatini ta‘minlamoqda. Ushbu metodlar o‘quvchilarni tayyor ma‘lumotni qabul qiluvchi emas, balki matnni mustaqil tahlil qiluvchi va baholovchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, dramatisatsiya, muammoli vaziyatlar, refleksiv yozuv va interfaol topshiriqlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot Metodlari. Mazkur tadqiqotda bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini badiiy asarlar orqali rivojlantirishning metodik asoslarini aniqlash maqsadida kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy, empirik hamda pedagogik metodlarning o‘zaro integratsiyasi ta‘minlandi. Avvalo, tanqidiy fikrlash, adabiy kompetensiya va badiiy matnlarni o‘qitish metodikasiga oid ilmiy-pedagogik manbalar tahlil qilindi. Shu asosda kompetensiyaviy yondashuv, reader-response nazariyasi, germeneytik tahlil hamda refleksiv pedagogika tamoyillarining didaktik imkoniyatlari o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri sifatida badiiy matnlarning interpretativ va diskursiv tahlili qo‘llanildi. Talabalarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida turli janrdagi badiiy asarlar tanlab olinib, ular asosida close reading, munozara, debat, dramatisatsiya, muammoli vaziyat yaratish hamda refleksiv yozuv metodlari tashkil etildi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning matnni chuqur tahlil qilish, yashirin ma‘nolarni anglash, muallif pozitsiyasini baholash va mustaqil interpretatsiya qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qildi. Tadqiqot davomida kuzatish, suhbat va savolnoma metodlaridan ham foydalanildi. Kuzatish metodi orqali

talabalarining dars jarayonidagi faolligi, analitik fikrlash darajasi hamda argumentatsion yondashuvi o‘rganildi. Suhbat va savolnomalar esa talabalarining badiiy matnlarga bo‘lgan munosabati, tanqidiy yondashuv darajasi va reflektiv tafakkuridagi o‘zgarishlarni aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, interfaol pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan tajriba mashg‘ulotlari orqali adabiy asarlarning tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligi sinovdan o‘tkazildi. Olingan natijalar tavsifiy va qiyosiy tahlil metodlari yordamida umumlashtirildi. Tadqiqot jarayonida talabalarining matnni tahlil qilish, dalillangan fikr bildirish, turli nuqtai nazarlarni qiyoslash hamda mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlar asosiy mezon sifatida baholandi.

Tadqiqot Natijalari. Tadqiqot jarayonida badiiy asarlar asosida tashkil etilgan interfaol mashg‘ulotlarning bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligi aniqlandi. Tajriba mashg‘ulotlari davomida close reading, debat, reader-response, drammatizatsiya hamda reflektiv yozuv metodlaridan foydalanilishi talabalarining matnni chuqur tahlil qilish, yashirin ma‘nolarni anglash va muallif pozitsiyasiga nisbatan mustaqil munosabat bildirish ko‘nikmalarining sezilarli darajada rivojlanishiga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida talabalar oddiy mazmunni qayta hikoya qilishdan analitik va interpretativ tafakkur bosqichiga o‘ta boshlaganlar. Ayniqsa, obrazlar tizimi, konfliktlar, ramziy ifodalar va ijtimoiy muammolarni tahlil qilishga yo‘naltirilgan topshiriqlar ularning mantiqiy fikrlash hamda argumentatsion yondashuvini kuchaytirdi. Talabalar matndagi voqealarga turli nuqtai nazardan baho berish, dalillangan fikr bildirish va o‘z qarashlarini asoslab himoya qilish kompetensiyalarini namoyon etdilar. Kuzatish va suhbat natijalari asosida talabalarining dars jarayonidagi faolligi, mustaqil fikr yuritish darajasi hamda reflektiv tafakkurida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirdi. Xususan, debat va munozara metodlari orqali talabalar muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, qarama-qarshi fikrlarni qiyoslash hamda xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirdilar.

Natijalar Muhokamasi. Tadqiqot natijalari badiiy asarlar asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, close reading, reader-response, debat va reflektiv yozuv metodlarining qo‘llanilishi talabalarining analitik va interpretativ tafakkurini sezilarli darajada faollashtirdi. Bu holat zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tamoyillari bilan hamohang bo‘lib, o‘quvchini ta‘lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida talabalar voqea va obrazlarni yuzaki qabul qilishdan ko‘ra, ularning ichki mohiyatini anglashga intildilar. Ayniqsa, konflikt, ramz, metafora va ijtimoiy muammolarni tahlil qilishga yo‘naltirilgan topshiriqlar talabalarni mustaqil fikrlashga undadi. Natijada talabalar turli nuqtai nazarlarni qiyoslash, dalillar asosida fikr bildirish va muallif pozitsiyasini tanqidiy baholash ko‘nikmalarini rivojlantirdilar. Bu esa badiiy asarlarning faqat lingvistik emas, balki kognitiv va refleksiv rivojlanish vositasi sifatidagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida interfaol metodlarning samaradorligi ham alohida kuzatildi. Debat va munozara mashg‘ulotlari talabalarni erkin fikr almashishga, o‘z pozitsiyasini himoya qilishga hamda qarama-qarshi fikrlarni hurmat qilishga o‘rgatdi. Shu bilan birga, reflektiv yozuv metodlari orqali talabalar badiiy matn mazmunini shaxsiy tajribasi va real hayot bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa ularning refleksiv tafakkuri hamda ijodiy yondashuvini rivojlantirdi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda badiiy asarlar orqali bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning metodik asoslari nazariy va amaliy jihatdan

o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, badiiy matnlar talabalarning nafaqat lingvistik bilimlarini, balki ularning analitik, interpretativ va refleksiv tafakkurini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Shu sababli badiiy adabiyot asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni kompetensiyaviy yondashuv talablariga to'liq mos keladi. Tajriba jarayonida qo'llanilgan close reading, reader-response, debat, dramatizatsiya va refleksiv yozuv kabi interfaol metodlar talabalarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirdi. Talabalar badiiy asarlarni faqat mazmun jihatdan emas, balki ularning ichki struktura, ramziy ma'no va g'oyaviy qatlamlari asosida tahlil qilishga o'rgandilar. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash darajasini yangi bosqichga olib chiqdi. Umuman olganda, badiiy asarlar orqali tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan samarali yondashuv ekanligi isbotlandi. Ushbu metodika bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ilmiy-metodik ahamiyatga ega bo'lib, uni ta'lim amaliyotiga keng joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Paul, R., & Elder, L. (2019). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Pearson.
2. Facione, P. A. (2015). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment.
3. Fisher, A. (2011). *Critical Thinking: An Introduction*. Cambridge University Press.
4. Elder, L., & Paul, R. (2020). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Foundation for Critical Thinking.
5. Ennis, R. H. (2018). *Critical Thinking Across the Curriculum: A Vision*. Harvard Education Press.
6. McPeck, J. E. (2016). *Critical Thinking and Education*. Routledge.
7. Brookfield, S. D. (2012). *Teaching for Critical Thinking*. Jossey-Bass.
8. Wallace, C. (2003). *Critical Reading in Language Education*. Palgrave Macmillan.
9. Kress, G. (2010). *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. Routledge.